

Ylioppilas Pehr Stenbergin kuvaus nauvolaisista vuosilta 1788–1789

Veli Pekka Toropainen

Pehr Stenbergin oli norrlantilainen ylioppilas, joka saapui Turkuun 1779 harjoittaakseen opintoja akatemiassa. Opintojen välissä hän toimi kotiopettajana säätyläisperheissä. Hänet vihittiin papiksi vuonna 1786. Maisterinpromootion jälkeen hän palasi vuonna 1789 Uumajaan, jossa hän toimi pappina kuolemaansa vuoteen 1824 saakka. Vajaa neljännes hänen vanhoilla päivillä laatimastaan omaelämäkerrasta sijoittuu Suomeen. Elämäkerta on julkaistu neljänä osana, joista osa ensimmäistä ja koko toinen osa kuvaavat Stenbergin kiinnostuksen kohteita ympäristöä, ihmisiä ja miljöitä. Pehr Stenbergin muistelmien parasta antia ovat kustavilaisen aikakauden kuvaukset siitä, miten meille nykyisin esitettyjen totuuksien takana toimittiin käytännössä.

Vierailla seuduilla

Pehr Stenberg kuvaa omaa elämäänsä, saapumista ja majoittumista Turkuun, kaupunkia ja kaupunkilaisia sekä sitä, miten ylioppilaselämään sopeudutaan. Hän tarkkailee kanssaihmiään ja analysoi heidän tapojaan ja luonteenpiirteitään. Elämä ei aina ollut yksinkertaista, sillä kun hänen piti osallistua esimerkiksi huvittelukauden baaleihin, ei hän poloinen talollisenpoika osannut tanssia!

Stenberg oli koko elämänsä kiinnostunut kielestä. Turussa hän kiinnitti huomiota paikallisen ruotsin omalaatuisuuksiin. Tällainen ”Fennicismi” oli esimerkiksi ”Intet vet jag ingalunda”. Turussa oli muitakin erikoisuuksia, kuten sauna, joka oli Stenbergille entuudestaan täysin vieras. Kotiopettajana hän toimi Kokemäenkartanossa, Maskun Ohensaarella ja Nauvon pappilassa. Stenberg ei ollut kiinnostunut pelkästään säätyläisten elämästä, vaan hän tarkkaili myös talolliskansaa, olihan hän itse talollisen poika ja veli. Henkilökuvaukset ovat osittain huomattavan laajoja, vaikka olen kääntänyt ne vain lyhyesti tähän.¹

Nauvon sosieteetti

Nauvoon Stenberg pääsi elokuussa 1788, kun Rymättylässä rusthollissaan asuneen pitäjänapulainen Saloniuksen sijainen kuoli. Kelvoton Salonius ei käynyt itse saarnaamassa Nauvossa lainkaan, vaan uusi sijainen oli saatava mitä pikimmin. Kirkkoherra Mjöd otti hänet ystävällisesti vastaan ja majoitti pappilaan. Itse kirkkoherra oli lyhyenlätä ja lihava, mutta kaunis ja hyväluontoinen. Stenbergin mielestä hän oli kuitenkin mukavuuteen taipuvainen, kuten ulkomuodosta saattoi huomata. Kirkkoherra ei esimerkiksi saarnannut kertaakaan sinä aikana, jonka Stenberg oleskeli tällä ensimmäisellä kerralla Nauvossa. Pastorska Mjöd oli puolestaan miestänsä jonkin verran nuorempi iloinen ihminen. Pariskunnalla oli kolmannella vuodelaan oleva poika, jota he olivat odottaneet kymmenen vuotta. Siksi poika oli vanhempiansa – erityisesti isänsä – silmäterä. Perhe eli sangen tyytyväistä elämää.

¹ Stenberg 2014–2015 (1779–1789), passim.

Kirkkoherratar Mjödin isä kirkkoherra Stigselius oli toiminut Viaporissa kirkkoherrana, mutta oli saanut virkavapaata korkean ikänsä vuoksi. Hän oli ostanut Nauvosta Bölen tilan, mutta oleskeli pääosin vävynsä taloudessa. Hän oli todellista kunnioitusta herättävä rehellinen pappismies, joka sai heti kaikkien kunnioituksen ja ystävyuden. Stenbergin mielestä hän oli mukavimpia vanhuksia, joita hän oli tavannut, sillä vanhuuden narinat puuttuivat häneltä kokonaan.

Pappilassa asui myös kirkkoherra Mjödin sisarenpoika Abraham Gottskalk, joka toimi pitäjänapulaisena. Hän oli kunnollinen hengen mies ja kasvanut enonsa luona lapsuudestaan, jolloin hänen isänsä pitäjän komministeri kuoli vaimoineen. Myös hänen kolme sisartaan asui pappilassa. Vanhin heistä ei ollut Stenbergin mieleen, vaikka olikin kaunis. Hän oli nimittäin liian maailmallinen. Kaksi nuorempaa sisarta olivat jumalisia ja käytökseltään hillittyjä. Toinen heistä oli ikävä kyllä lihava ja rokonarpinen.²

Kirkkoherra kutsui eräänä päivänä Nauvon kaikki säätyläiset pitoihin. Heihin kuului Wikholmin luutnantti Finckenberg perheineen. Lisäksi paikalla oli perheen lasten kotiopettaja Aejeleus. Luutnantti edusti vanhaa mennyttä maailmaa, kuten hänen 60-vuotias veljensä Käldingen luutnantti Johan Adolf Finckenbergkin. Hänen tietonsa eivät olleet kummoiset, mutta hän oli miellyttävä ja ystävällinen. Hänen vaimonsa oli kapteeni de la Mylen tytär Rymättylästä. Isä oli nähnyt kovasti vaivaa naittaakseen tämän 30-vuotiaan tyttärensä rikkaalle miehelle. Parilla ei ollut vielä lapsia. Rouva oli puhelias, mutta merkillisen yksinkertainen. Ystävällisenä ja hyvää tarkoittavana hän viehätti kuitenkin kaikkia ja pariskunta tuli keskenäänkin hyvin toimeen. Pastorska kuitenkin mustamaalasi rouva Finckenbergiä, joten säätyläisten välit eivät olleet aivan kunnossa. Päivällispöydässä kukaan muu kuin Stenberg ei puhunut Finckenbergin rouvalle.

Säätyläisiin kuuluivat lisäksi vielä naimaton Prosvikin professori Schultén, joka tunnettiin erityisesti Ruotsin merikartan mittauksistaan ja parannuksistaan. Kamreeri Hartman vaimoineen ja tyttärineen oli myös kunnioitusta herättävä hahmo. Merikapteeni Salenius, joka oli komministeri Saloniuksen veli, oli rikas keski-ikäinen leski. Hän ja hänen naimaikäinen kaunis tyttärensä olivat myös pappilan naisväen hampaissa. Seurueeseen kuului vielä kaksi vanhaa mamsellia, jotka haaveilivat ja puhuivat mahdollisista tulevista avioliitoistaan. Pitäjän nuori nimismies, joka asui pappilassa, oli saanut viran isältään ja oli kunnollinen ja iloinen veikko. Tässäpä oli koko Nauvon sosieteetti.³

Kirkollisia oloja

Elokuussa 1788 Stenberg kutsuttiin pitäjänkäynnille saaristoon Sommarön kylään. Perhe halusi tarjota hänelle aterian. Kala keitettiin padassa ja pata nostettiin lattialle. Sen ympärille asettui kolme henkeä, joista jokainen otti kalan vasempaan käteensä ja raaputti suomet oikean käden kynsillä. Kun kaikki kalat oli käsitelty tällä Stenbergin mielestä vähemmän ruokahalua herättävällä tavalla, nostettiin pata kaloneen pöydälle. Lisänä tarjottiin voita, leipää ja

² Stenberg 2015 (1788), 293–295.

³ Stenberg 2015 (1788), 295–297.

maitoa. Stenbergin oli pakko syödä, ettei hän loukkaisi isäntäväkeä, joka oli valmistanut aterian.⁴

Stenberg sai muitakin kirkollisia tehtäviä toimitettavakseen. Joulun pyhinä 1788 hän suoritti Nauvon pappilassa ensimmäisen vihkimisensä. Sulhanen oli seppä ja leski Anders Andersson kirkolta ja morsian Anna Andersdotter. Kun morsiuspari seisoj morsiuksensa alla, polvistuivat he useita kertoja sellaisissa vihkikaavan vaiheissa, joissa sitä ei vaadittu, kuten Isä meidän rukouksen aikana. Stenberg aikoi huomauttaa parille, että hän antaisi merkin polvistumisesta oikeissa kohdissa, mutta tuli ajatelleeksi, että ehkä tällainen oli paikallinen tapa. Hän sai kuulla myöhemmin, että juuri tästä oli kysymys.⁵

Kirkkoherra antoi Stenbergin tehtäväksi vielä joulukuussa siunata vainajan eräänä aattopäivänä. Kyseessä oli Kustaan sodasta sairaana kotiutettu laivamies, joka oli kuollut. Saattoväkenä oli vain muutama henkilö ja vainaja oli jo laskettu hautaansa hänen saapuessaan paikalle. Haudalta oli papin tapana lähteä kotiinsa, mutta koska leski jäi haudalle itkemään, kääntyi Stenberg takaisin lohduttamaan tätä yksin jätettyä naista.⁶

Tammikuussa 1789 järjestettiin koesaarnat edesmenneen komministerin sijaisen Himbergin paikan täyttämiseksi. Ehdokkaina olivat Nordqvist ja maisteri Gottskalk. Tilaisuuden järjesti konsistorin nimeämänä Korppoon armovuodensaarnaaja Rits. Stenbergin mielestä kaikki ei kuitenkaan mennyt aivan rehellisesti, sillä Mjöd kestitti Ritsiä ylenpalttisesti ja piti kahdenkeskisiä keskusteluja. Kirkkoherra halusi vielä valitun maksavan akordin eli rahasumman saamastaan virasta. Keskustelussa tuotiin ilmi, että Gottskalkin tulisi saada jotakin etua, sillä hänen isänsä oli ollut pitäjän kappalainen ja hän itse oli syntynyt pitäjässä. Saarnojen jälkeen järjestettiin pitäjänkokous pitäjäntuvassa, jotta talonpojat saisivat sanoa sanansa siitä, kumman he halusivat papikseen. Pitäjä valitsi Gottskalkin, sillä tätä oli ajanut myös nimismies kumppaneineen toimeen. Stenberg toteaa, että asia meni lopulta kuin faabelissa, sillä konsistori ei hyväksynyt vaalin pöytäkirjaa yksipuolisena ja määräsi komministeri Saloniuksen hoitamaan itse virkansa.⁷

Stenberg oli täystyöllistetty niin, että hän piti joka sunnuntai yhden tai kaksi ruumissaarnausta. Nauvossa oli tapana pitää niin monille ja jopa parin päivän ikäisenä kuolleille lapsille ruumissaarnaustakin pitkinä personalia -osineen, että Stenberg piti sitä aivan tarpeettomana. Lasten personalia eli elämäkerta kun jäi lyhyeksi. Kun kirkkoherra pyysi häneltä aina lisää, hän ilmoitti halustaan levätä yhtenä sunnuntaina. Tähän Mjöd vastasi, ettei Nauvossa ollut tapana levätä. Stenberg puolestaan ajatteli mielessään, että hän kyllä tiesi kirkkoherran levon, sillä tämä ei juuri saarnannut.⁸

Toisen Nauvon kautensa lopulla tammikuussa 1789 Stenberg piti rippikoulua kahdelle tytölle, jotka olivat muuttamassa pois, eivätkä siten voineet osallistua kevään normaaliin rippikouluun. Tytöt olivat kyllä oppivaisia ja osasivat heiltä vaaditut ja kuulustellut asiat,

⁴ Stenberg 2015 (1788), 295.

⁵ Stenberg 2015 (1788), 314.

⁶ Stenberg 2015 (1788), 314–315.

⁷ Stenberg 2015 (1788), 315–316.

⁸ Stenberg 2015 (1788), 318.

mutta Stenbergin avuksi annettu komministeri Salenius sitäkin vähemmän. Tämä ei osannut itse Katekismusta ja ihmetteli lähes mykkänä Stenbergin valmiutta selittää sitä. Stenberg toteaaakin, että Salenius oli kiinnostuneempi niityistään ja pelloistaan kuin Katekismuksesta. Stenbergin mukaan seurakunnalla oli onneksi taitavat opettajat Mjödissä ja Gottskalkissa.⁹

Pehr Stenberg oli vierailut kesällä 1788 muutaman kerran Seilissä ja tutustunut sen saarnaajaan, jonka nimeä hän ei enää muistanut kirjoittaessaan muistelmiaan. Hän kertoi kuitenkin tulleensa hyvin toimeen tämän häntä vanhemman papin kanssa ja siksi halunneensa tehdä tälle tämän palveluksen. Kirkko, jossa Stenberg saarnasi, seisoo edelleen Seilissä. Tällä kertaa pappi esitteli hänelle hospitaalini. Stenberg näki siellä niin suurta kurjuutta, että hänen teki mieli itkeä. Häntä häiritsi hiukan myös se, että pappi puhui kullekin hullulle tämän hulluuden mukaa, vaikka hänen olisi tullut yrittää parantaa heitä viisaalla ja järkevällä puheella. Toisaalta hän myönsi, ettei ehkä ymmärtänyt saarella jo pitkään palvelleen sielunhoitajan metodeja oikein. Stenbergistä oli surkeaa nähdä hulluuden monet lajit. Saarella asui kuningasta ja kuningatarta sekä prinssiä ja prinsessaa.¹⁰

Kirkkoherra Mjöd oli teettänyt Stenbergillä paljon töitä, mutta ei maksanut tällä toisella kerralla mitään palkkaa. Hän oli ainoastaan järjestänyt kolehdin, joka oli tuottanut 13 riikintaalaria. Stenberg katsoi kuitenkin ansainneensa työllään enemmän, mutta antoi asian olla. Ehkäpä hän sai jonkinlaisen hyvityksen, kun eräs nauvolainen lautamies kyseli häneltä myöhemmin keväällä palkka-asiaa. Lautamies oli sitä mieltä, että kirkkoherra oli tehnyt pahasti jättäessään palkan maksamatta. Varsinkin kun pitäjä oli maksanut osansa kolehtina.¹¹

Pehr Stenbergin tarkoituksena ei ole nolata kuvattaviaan. Hän tarkastelee heidän luonteenpiirteitään omista lähtökohdistaan. Hän näkee esimerkiksi laiskuuden pappisviran hoidossa ja maallisuuden asioina, jotka heikentävät työn tulosta. Nauvoa kuvatessaan hän kertoo sukututkijalle asioista, joita muut lähteet eivät tee. Henkilökuvien lisäksi kustavilaisen aikakauden viranostot ja pappisdynastioiden halu omaan valtakuntaan sekä esimerkiksi ylioppilaiden käyttö pappien virkatehtävissä tulevat hyvin selviksi. Onneksi myös rahvaan tavat saavat häneltä kuvauksen. Niissäkään kaikki ei aina ollut sitä, miltä se kirkonkirjoissa näyttää.

Kirjallisuus:

Fredrik Elgh, Göran Stenberg, Ola Wennstedt (utgiven av): Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del 1. 1758—1784, 552 sidor. Umeå 2014; Del 2. 1784—1789, 390 sidor. Umeå 2015; Del 3. 1789—1796, 548 sidor. Umeå 2015. Forskningsarkivet vid Umeå universitetet. Tryckt i Litauen via Författarens Bokmaskin, Stockholm 2014—2015.

⁹ Stenberg 2015 (1789), 318.

¹⁰ Stenberg 2015 (1789), 320.

¹¹ Stenberg 2015 (1789), 332.